

DOI 10.51558/2490-3647.2021.6.4.227

UDK 341.322.5(497.6)

Primljeno: 22. 05. 2021.

Pregledni rad

Review paper

Ermin Kuka

GLORIFIKACIJA ZLOČINA I ZLOČINACA NA PRIMJERU BOSNE I HERCEGOVINE

U današnjem vremenu sve je više prisutna glorifikacija zločina i zločinaca, kao i negiranje počinjenih zločina. Time se žele relativizirati zločini, falsificirati historijska dešavanja, a u konačnici izjednačiti zločinca i žrtvu. Slavljenje, revizionizam, poricanje sve više dobijaju na važnosti. Zločinci i njihova nedjela se predstavljaju svijetu kao herojska, spasiteljska, mitska, uzorita... Predstavljaju se kao vođe, predstavnici i “najbolji sinovi“ naroda iz kojeg dolaze. Umjesto stida i suočavanja društva sa zločincima i njihovim zločinima, oni se od strane pojedinaca i nekih društvenih skupina, pa i nosilaca najvažnijih društvenih i političkih funkcija slave, uvažavaju i uzdižu na pijedestal najviših ljudskih vrijednosti. Radi se o paradoksu savremenog svijeta. Analizom relevantne dokumentacione građe, kao što su dokumenti tzv. Vojske Republike Srpske, presude ICTY-a, referentne literature iz predmetne oblasti, kao i primjenom metode studije slučaja, nastojat će se detaljnije elaborirati tematika glorificiranja te ponuditi rješenja mogućeg otklona od glorificiranja zločina i zločinaca koje je postalo izazov savremenog doba.

Ključne riječi: glorifikacija, negiranje, zločinci, zločini, mogući otklon, Bosna i Hercegovina

1. UVOD – TERMINOLOŠKO ODREĐENJE

Termin glorifikacija je ušao u znanstvenu upotrebu u relativno novije doba. Iako ovaj termin ima svoje korijene u latinskom jeziku, šira upotreba se veže za novije doba. Termini koji su se mnogo više koristili i u znanstvenoj, a osobito široj društvenoj

upotrebi, bili su slavljenje, veličanje, hvaljenje, hvalisanje, uzdizanje... Da ovaj pojam ima svoje povijesne korijene, najbolje potvrđuju izvori iz riječnika i leksikona stranih riječi i izraza. Tako, primjerice, u *Leksikonu stranih reči i izraza*, spominju se izrazi: glorifikator; glorifikacija; glorificirati; glorifikovati. Prema ovom Leksikonu, pod odrednicom glorifikator stoji „(l. glorificare slaviti, veličati, fr. Glorificateur) onaj koji nekoga ili nešto slavi i veliča, slavilac, uznosilac“. Pod odrednicom glorifikacija stoji „(nl. glorificatio) slavljenje, proslavljanje, veličanje, obožavanje, uzdizanje hvalama“ (Vujaklija 1954: 182). Konačno, pod odrednicom glorificirati stoji „(nl. glorificare) slaviti, veličati, uzdizati hvalama.“

Slične odrednice za pojam glorifikacija navedene su i u *Rječniku stranih riječi – tuđice, posuđenice, izrazi, kratice i fraze*, gdje se navodi sljedeće: „glorificirati (lat. glorificare) slaviti, veličati, uzdizati hvalama glorifikacija (lat. glorificatio) slavljenje, proslavljanje, veličanje, obožavanje, uzdizanje hvalama glorifikator (lat. glorificare slaviti, veličati, fr. glorificateur) onaj koji nekoga ili nešto slavi i veliča, hvalitelj, slavitelj“ (Anić et al. 2002: 502).

Glorifikacija je „povezana s poricanjem kolektivne krivnje i odgovornosti grupe za nepravdu“ (Li et al 2017). Glorifikacija se odnosi na „uvjerenje da je nečija skupina superiornija u odnosu na druge u raznim dimenzijama. Glorifikacija se usredotočuje na superiornost grupe nad ostalim skupinama i naglašava odanost i poslušnost grupi. Glorifikacija se bavi očuvanjem slike (navodno nadređene) grupe. Prijetnje takvoj napuhanoj slici vjerojatno će rezultirati raspoređivanjem strateških obrambenih snaga. Stoga, „proslavitelji vjerojatno vide manje potrebe za ponovnim uspostavljanjem pravde, a odgovaraju na zločine vlastite grupe subjektivnim umanjivanjem utjecaja radnje grupe i derogacijom žrtava“ (Leidner et al. 2010: 1116). Sekulić smatra da „veličanje vlastitih zločina i prezir prema žrtvama drugih česta je pojava i nazivnik sociopolitičkog postojanja u postjugoslavenskim društvima“ (2020: 52).

Upotreba termina glorifikacija u novije doba se sve više veže za rat i njegove ishode, mada je prisutna i u drugim oblastima društvenog života. Ipak, istraživanje u okviru ovog rada će se fokusirati na pitanja i problematiku glorifikacije vezane za rat, kao i za posljedice (ishode) rata, u kontekstu činjenice da se zločinci proslavljaju kao heroji i spasioci, a izvršeni masovni i pojedinačni zločini u toku oružanih sukoba, kao i zločini protiv čovječnosti, usljed iskrivljenog sistema vrijednosti i normi, slave kao uspjesi.

2. GLORIFIKACIJA I NEGACIJA

Negacija je, također, pojam koji se sreće u rječnicima i leksikonima stranih rječi i izraza. Tako u *Rječniku stranih riječi – tuđice, posuđenice, izrazi, kratice i fraze*, pod odrednicom negacija se navodi: „(lat. *negatio*) nijekanje; gram. niječna riječ; supr. afirmacija; fil. Hegel: ‘... da se proturječno ne razrješava u nulu, u apstraktno ništa, nego u negaciju svog određenog sadržaja’; zakon negacije negacije kao jedan od triju zakona dijalektike: jedinstvo proturiječnosti i jedinstvo suprotnosti; ‘Istina bića kao i ničega jest otuda jedinstvo obojega; ovo jedinstvo je nastajanje.’“ (Anić et al. 2002: 941). Negacija (negiranje) znači osporavanje, nijekanje, pa i namjerno falsificiranje stvarnih događaja i činjenica. Radi se o svjesnom postupanju, usmjerenom na postizanje određenih osobnih ili skupnih interesa i ciljeva.

U teoriji i praksi je, pored ostalog, razvijen i pristup koji se odnosi na negiranje počinjenih zločina. Smatra se kako je negiranje počinjenih zločina „svojstveno (je) svakoj organizovanoj zločinačkoj grupi, ali i pojedinačnim delinkventima“ (Mulagić 2014: 45), odnosno zločincima. Više je različitih povoda i poriva koji uzrokuju postupanje usmjereno na negiranje počinjenih zločina, a oni najčešći su „bježanje od osjećaja krivice i izbjegavanje krivičnog gonjenja“ (ibid.).

Kolektivno i pojedinačno negiranje počinjenih zločina, uključujući i najteži oblik zločina, zločin genocida, „neprihvatanje – odbijanje prihvatanja činjenica o izvršenom genocidu je, prema istraživanjima poznatih naučnih autoriteta holokausta i genocida, posljednja faza genocida, koja uvijek prati taj najteži oblik zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava i može trajati (veoma) dugo nakon izvršenog genocida“ (Čekić 2011: 35).

Suština razlikovanja negiranja i glorificiranja je u tome da su to međusobno odvojeni procesi, koji se mogu odvijati paralelno. Primjerice, nakon što ostvarenje projekta stvaranja “Velike Srbije“ nije uspjelo, postratni period u Bosni i Hercegovini obilježen je „kontinuiranim naporima prevrednovanja i minoriziranja stravičnih zločina, uz medijsko-populističko promovisanje najvećih zločinaca, pa čak i onih osuđenih, u ‘nacionalne heroje’“ (Muratović 2014: 14). Negiranje može imati „zajednički vokabular kojim se brutalnost počinjenog zločina eufemizira minimiziranjem i reinterpretacijom“ (Mulagić 2014: 58). Na tim osnovama, Edina Bećirević predstavlja mehanizam romantiziranja počinjenih zločina u srpskoj obitelji, navodeći sljedeće: „Da bi bilo efektivno negiranje ranijih zločina, u ovom slučaju genocida nad Bošnjacima, moralo se smjestiti unutar herojske vojničke prošlosti. Radi se o specifičnoj vrsti negiranja koje zlo predstavlja kao dobro, a ovaj proces se dešava kroz nacionalnu kulturu i po-

rodičnu tradiciju, dakle, uvijek na nivou zajednice“ (Bećirević 2009: 244-247). Tako se, primjerice, u Izvještaju o negiranju genocida u Srebrenici 2020, pored ostalog, navodi da je „slavljenje ratnih zločinaca i slavljenje genocida kroz institucije i popularnu kulturu pretvorilo (je) zaostavštinu genocida u naslijeđeno ‘kulturno dobro’ u zajednicama počinitelja” (Green Hanson 2020: 34).

Budući da su učinjeni nedostatni napori, to otvara još veći manevarski prostor svima koji teže glorificiranju. „Reakcije demokratskih društava na ove pojave su veoma različite i kreću se od polemičkih i kritičkih suprotstavljanja, preko javne osude i naučno utemeljenog odbacivanja sve do pravnog sankcionisanja svih oblika rasizma, ksenofobije, negiranja holokausta, genocida i drugih najtežih ratnih zločina“ (Zgodić 2005: 230). Do jula 2021. godine kada je visoki predstavnik u Bosni i Hercegovini Valentin Inzko nametnuo dopune Krivičnog zakona. Bosne i Hercegovine kojima se zabranjuje i kažnjava negiranje genocida i ratnih zločina, kao i veličanje ratnih zločinaca Bosni i Hercegovini je nedostajaloupravo to pravno sankcioniranje, tj. zakonsko normiranje kazni i odgovornosti (sankcioniranje pozitivnim pravnim propisima) za glorificiranje zločina i zločinaca. Prije Inzkove intervencije imali smo stanje u kojem, „ne samo da je moguće da se otvoreno poriče da su se ratni zločini, utvrđeni u sudskim postupcima, desili, odnosno desili u takvoj težini, već se osuđene ratne zločince glorificira bez ikakvih sankcija – čak se često dešava da državne institucije, političari, zvanični predstavnici aktivno učestvuju u poricanju, minimiziranju, manipuliranju narativom, čime se javno legitimizira poricanje i održava sukob“ (Gačanica, Finkeldey 2019: 6). To je davalo podstrek negatorima, ne samo da negiraju, već i da idu korak dalje, tj. da glorificiraju i slave zločine i zločince.

Ipak, „kultura poricanja nije nešto jedinstveno za Bosnu i Hercegovinu, slične situacije mogu se naći kod poricatelja kada se govori o genocidu u Ruandi i holokaustu. Pravni status tih sukoba, međutim, rezultirao je kriminalizacijom djela poricanja i glorifikacije, što još uvijek nije slučaj u Bosni i Hercegovini za rat od 1992. do 1995. godine“ (Softić 2019: 53).

3. GLORIFIKACIJA I MITOLOGIZACIJA NA PRIMJERU BOSNE I HERCEGOVINE

Mitovi i mitologije sastavni su dio tradicija mnogih naroda i civilizacija. Međutim, instrumentalizacija mitova u svrhu ostvarenja određenih interesa i ciljeva na štetu, prvenstveno, drugih i drugačijih, može postati nešto najopasnije i najzlotvornije.

Prema *Rječniku stranih riječi i izraza*, pod pojmom mit stoji „(grč. mythos) lit. bajka, pripovijetka o događajima iz života natprirodnih i božanskih bića, u kojoj se ta božanska bića spuštaju na zemlju, žive i rade kao ljudi, s kojima se često druže i zajedno s njima čine mnoge čudnovate i junačke podvige (najljepše primjere mita imamo u staroj klasičnoj, osobito grčkoj mitologiji)“ (Anić et al. 2002: 903).

Mitologizira se, dakle, povijesna stvarnost, te se, primjerice, kosovska bitka politički instrumentalizira, s ciljem propagiranja ideje o Srbiji kao “carstvu nebeskom” za koje svaki Srbin treba žrtvovati svoju najveću vrijednost – život, da bi se navodno spasilo pravoslavlje od muslimana i islama, po uzoru na Lazara Hrebeljanovića i Miloša Obilića (Kobilića):

„Jedno od zapaženijih mesta zauzima i mit o Srbima kao nebeskom narodu. U njegovom karikaturnom širenju pored režimskih medija učestvovao je i jedan deo sveštenstva SPC, izvitoperavajući suštinu teološkog pojma nebeske Srbije, stavljajući ga u kontekst političke borbe i nacionalističke propagande. (...) ...Mitska uloga nacionalnog vođe, takođe je svojstvena srpskoj kolektivnoj uobrazilji. Veliki deo naroda u Srbiji, Slobodana Miloševića je u prvo vreme njegove vlasti doživljavao kao mesijanskog vođu koji treba da Srbiju i srpski narod izvede iz viševjekovne zaostalosti i porobljenosti. Kao čoveka koji konačno Srbima treba da donese dugo sanjanu i patanjama otkupljenu slobodu. ‘Slobu’ su mase pozdravile kao heroja i sveca, a u skladu sa svojom novom ulogom modernog spasitelja, on je na proslavu doleteo helikopterom i doslovce se spustio s neba“ (Gavrilović et al. 2009: 64-65).

Dizdarević smatra da srpski agresori na Republiku Bosnu i Hercegovinu „lažima održavaju mit o sebi kao ‘nebeskom narodu’, o sebi kao ‘neporočnom’, ‘miroljubivom’, i ‘pravednom narodu’, o svojoj ‘neustrašivosti’ i, iznad svega, o svojoj ‘nepobjedivosti’. U velikim svjetskim događajima, u dostignućima i ratovanjima oni vide svoje uloge ne kako stvarno jeste već kako oni misle da jeste. Tvrde da oni imaju najveću zaslugu u rušenju dviju najvećih svjetskih imperija – Osmanlijskog carstva i Austrougarske monarhije, te fašističke Njemačke“ (1998: 35).

Zgodić pledira tezu da „emancipatorski orijentirana znanost budi *opasni gnjev* upravo zbog toga što djeluje osvješćujuće. Demistificiraju porijeklo i karakter te masovne srpske, hipnotički snažne nesvjesticice” (2005: 231). A ta hipnotički snažna nesvjestica uzrokom je i povodom, između ostalog, snažne i djelatne glorifikacije zločinaca i zločina. U tome je najizraženija povezanost mitologiziranja i glorifikacije. Jer, s nesvjesticom i glorifikacijom „srpski neonacizam prikriva vlastita zlodjela. Maskiran u patriotske fraze na smrt bolesnom patetikom i s bestidnim ganućem prikazuje svoje zločine kao čin nacionalne uzvišenosti, trijumf srpskog svjetsko-povijesnog po-

slanja i pobjedu emancipatorskog srpstva“ (Zgodić 2005: 231). Prema riječima američkog povjesničara Roberta Donije (Robert Donia), „slavljenje zločinaca je znak da je nacija ostala bez dobrih ljudi. Praznici, slavlja i spomenici su stoljećima pravljene kako bi slavili ‘velike’ i ‘dobre’ pojedinih nacija“ (Donia 2020).

U želji za glorifikiranjem svojih zločinaca i zločina nad Bošnjacima, „soldati ‘bosanskog Napoleona’ generala Ratka Mladića žele da zločine nad nedužnim prikažu kao pobjedu nad ‘ljutim’ i ‘dobro naoružanim Turcima’, da uvjere svijet da su oni ‘časni ratnici’, da su srčani branioi ‘hrišćanske Evrope’ od najezde ‘islamskog fundamentalizma’“ (Dizdarević 1998: 35). A trebalo je mnogo vremena da se zapadni svijet urazumi, da proradi zdravorazumska misao i pokrenu aktivnosti na zaustavljanju zločinačkog agresorskog pohoda na Bosnu i Hercegovinu i Bošnjake. Trebalo je mnogo rada i uvjeravanja Zapada u stvarne namjere agresora i zločinaca.

Ohrabruje činjenica da se savremena, emancipatorski orijentirana znanost bori da demaskira ta i takva mitologiziranja i instrumentaliziranja mitova u svrhu, između ostalog, i glorifikacije zločina i zločinaca. Tako se „čuva pseudoznanstvenih konstrukcija“ (Zgodić 2005: 231). Tu se posebno izdvajaju autori poput Adriana Hastingsa, Pola Viljamsa (Paul Williams), Roja Gatmana (Roy Gutman), Normana Cigara, Bartola i Slavena Letice, Marije Todorove i drugi. Emancipatorski orijentirana znanost aktivno sudjeluje u „destrukciji tog *najotrovnijeg samoljublja* kojim se mimikriraju zločini genocida“ (Zgodić 2005: 231). Stati na kraj povezivanjima mitologije i glorifikacije svakako će i u budućnosti biti zahtjevan zadatak, kako znanosti, tako i šire društvene javnosti. Jedino takvim emancipatorskim pristupom moguće se sačuvati iracionalnosti i destrukcije do koje ta iracionalnost vodi.

4. NEKI PRIMJERI GLORIFIKACIJE ZLOČINACA U VIŠEGRADU

Niz je primjera iz prakse, kako onih iz dalje, tako i onih iz bliske prošlosti, gdje se zločin(c)i glorificiraju i mitologiziraju. U narativima koji se često koriste na Balkanu u tome se naročito ističu primjeri glorifikiranja i mitologiziranja srpskih zločinaca, gdje posebnu ulogu ima Srpska pravoslavna crkva (Tomanić 2001). Nezaobilazno je prisustvo pravoslavne ikonografije kod dočeka presuđenih zločinaca, kao i prisustvo crkvenih velikodostojnika. Crkveni velikodostojnici su predvodnici liturgija i vjerskih obreda posvećenih zločincima koji više nisu među živima. Osveštaju se mjesta gdje su im podignute i otkrivene spomen-biste. Otvoreno slave zločince kao navodne spasioce srpskog naroda i “vjekovnih srpskih prostora“.

U Bosni i Hercegovini postoji na desetine primjera glorificiranja presuđenih ratnih zločinaca kroz davanje naziva ulicama ili javnim prostorima i institucijama po njima, a sve s ciljem održanja revizionističkih narativa. O ovoj vrsti kulture sjećanja posebno su pisali autori poput Jana Asmana (Jan Assmann), Aleide Asman (Aleida Assmann), te u Srbiji Todor Kuljić. Kuljić u tom kontekstu naglašava da „instrumentalna martirologija danas je upadljiva kod novih poslesocijalističkih režima gde upozorenja na zločine nad vlastitim narodom dominiraju ne samo u spomenicima nego i u literaturi. Neraskidivu vezu ličnog iskustva žrtve sa autentičnošću mesta stratišta zamenjuje muzej. Tu se doživljaj postvaruje, sećanje postaje umetnički oblikovano, ali otuđeno, a živu istoriju zamenjuje posredovana. U istoriografiji ovo posredovanje prate planska, ali i spontana iskrivljavanja. Nove mlade države grade iznova ili revidiraju odozgo prošlost, koja se prelama kroz izmenjene vizije poželjnog društva novih generacija” (2006: 122). Isti autor zaključuje da, u kontekstu balkanskih država, „masovnu proizvodnju novih oslobodilačkih tradicija prati masovno dizanje javnih spomenika i rušenje starih. Minulo sećanje na slavnu antifašističku istoriju zamenjuje drugo, ne manje ponosno novo nacionalno sećanje. Slavna istorija postupno prelazi u antikvarnu. Opasnostima slavne i antikvarne istorije, Niče suprotstavlja koristi kritičke istorije. Potpuno poricanje prošlosti jeste opasno, jer vodi poricanju odgovornosti. Ali zato treba rušiti slavne i antikvarne nacionalne vizije prošlosti“ (2006: 189).

S obzirom na trajnost, Asman (Jan Assmann) razlikuje dvije vrste kolektivnog pamćenja: „(1) komunikativno pamćenje koje se prenosi usmeno i obuhvata najviše tri generacije, iza kojeg leži ‘siva zona’ (porodično, generacijsko sećanje) i (2) kulturno pamćenje u kom se sadržaji prošlosti institucionalizuju u objektiviranu kulturu i opstaju znatno duže u vremenu (spomenici, praznici, muzeji)“ (Echterhoff, Saar 2002: 6). Prema istom autoru, „kulturno pamćenje usmjerava se na fiksne tačke u prošlosti. Ni u njemu se prošlost kao takva ne može održati. Prošlost se ovdje štaviše zgrušava u simboličke figure za koje prijanja sjećanje. Pripovijest o očevima, egzodus, selidba kroz pustinju, osvajanje zemlje, egzil, neke su od figura sjećanja, koje se o svetkovinama javljaju u liturgijskom obliku, osvjetljavajući trenutnu situaciju sadašnjosti. I mitovi su figure sjećanja: razlika između mita i historije je ovdje dokinuta. Za kulturno pamćenje nije bitna faktična već prisjećana povijest. Moglo bi se i reći da u kulturnom pamćenju faktična historija biva transformirana u prisjećanu a time i u mit“ (Assmann 2005: 61).

Pišući o individualnom pamćenju, Aleida Asman (Aleida Assmann) kaže da se „sjećanja grade i učvršćuju tek u komunikaciji, u jezičnoj razmjeni sa drugim ljudima, a teško je u toj konstataciji ne prepoznati sličnost sa dramom kao formom koja živi

od ljudskog dijaloga.“ Nadalje, ista autorica upozorava na „moć sjećanja kao onoga što ljude čini ljudima“ (Assmann 2011: 23).

Prethodne teorijske napomene neophodne su da bi se osvijetlio fenomen glorifikacije u izopačenoj kulturi sjećanja koja kao neupitne “nacionalne junake“ i “čuvare srpstva“ slavi i glorificira Dražu Mihailović, popa Momčila Đujića, Radovana Karadžića, Ratka Mladića... „Vlasti iz političkog entiteta Republike Srpske i dalje negiraju genocid i veličaju osuđenog ratnog zločinca Karadžića. Tretiraju ga kao heroja, dodjeljuju se medalje... Europski parlament najoštrije je osudio genocid u Srebrenici i odbacio ‘svako poricanje, relativizaciju ili pogrešno tumačenje’. Akcije vlasti Republike Srpske štete sjećanju na žrtve i izgledima za pomirenje u Bosni i Hercegovini“ (https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-8-2019-001878_EN.html)

Ovom prilikom, fokusirat ćemo se samo na neke od primjera zločinaca koji se i danas slave i veličaju kao heroji i to na primjeru grada Višegrada kao studije slučaja.

Svakako, u samom vrhu takvih zločinaca je Dragoljub Draža Mihailović, vođa Ravnogorskog četničkog pokreta u Drugom svjetskom ratu. Svake godine se u Višegradu okupljaju i postrojavaju pripadnici i simpatizeri Ravnogorskog četničkog pokreta na godišnjicu hapšenja (13. mart) ovog četničkog generala i zločinca iz Drugog svjetskog rata. To predstavlja još jedan u nizu dokaza da su četnička ideologija i politika još uvijek žive i da imaju svoj kontinuitet. Nakon postrojavanja u samom centru grada, poklonici odlaze u mjesto Dobrun kod Višegrada, na lokalitet Draževina. Tu se nalazi spomen bista zločinca Mihailovića. Na okupljanju i postrojavanju pripadnika Ravnogorskog četničkog pokreta 10. marta 2019. godine na Trgu palih boraca u Višegradu, jedan od pripadnika tog pokreta je uzeo gusle i, zajedno sa još nekoliko pristasa, počeo pjevati četničku pjesmu kojom se direktno poziva na buduća klanja i ubijanja Bošnjaka. Stihovi pjesme glase:

Biće opet pakao i krvava Drina

Evo idu četnici sa srpskih planina

(https://www.youtube.com/watch?time_continue=16&v=YPo4naTUrB0)

Svi prisutni su bili obučeni u tradicionalne crne četničke uniforme, koje mnoge preživjele Bošnjake podsjećaju na vremena stravičnog stradanja.

Zločinci - četnici Dragoljuba Draže Mihailovića su ubili preko 3.000 Bošnjaka-Muslimana na području Višegrada u periodu od 1941. do 1945. godine. U kontinuitetu su nad Bošnjacima vršeni brojni zločini protiv čovječnosti i međunarodnog prava, a što, pored ostalog, dokazuje i slučaj Hasana Tufekčića. Četnici Draže Mihailovića su „1943. godine, na istom mjestu i u isto vrijeme, na Višegradskoj ćupriji,

ubili čak desetero djece i suprugu višegradskog Bošnjaka Hasana Tufekčića, rođenog 1905. Ubili su mu pet sinova i pet kćeri. Od petero djece iz drugog braka, srpski zločinci su mu 1992. ubili troje, koja su nosila imena ubijene braće i sestara u Drugom svjetskom ratu. Dakle, u dva rata (Drugom svjetskom ratu i agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu) četnici su ubili trinaestero djece i suprugu Hasana Tufekčića“ (Kuka 2019: 31). Sam čin postrojavanja pripadnika Ravnogorskog četničkog pokreta u Višegradu i pjevanje uz gusle pjesama koje pozivaju na nove pokolje, praćeno nezaobilaznom četničkom ikonografijom (kokarde, ordeni, zastave, amblemi) očigledan je pokazatelj slavljenja navedenog, ali i svih drugih počinjenih zločina nad Bošnjacima.

Jedan od najvećih zločinaca koji je odgovoran, pored ostalog, i za spaljivanje preko 120 živih civila bošnjačke nacionalnosti u Višegradu je Milan Lukić, u Haškom tribunalu osuđen na doživotnu kaznu zatvora (ICTY, Predmet br. IT-98-32/1-A). Spaljivanje civila u Pionirskoj ulici i na Bikavcu u Višegradu sudije Haškog tribunala su okarakterizirali kao „najgore oblike nečovječnih postupaka jednog čovjeka prema drugom“ (ICTY, Predmet br. IT-98-32/1-T). Međutim, i pored takvih okrutnosti i monstroznosti koje je osobno činio, Milan Lukić se slavi u današnjoj Srbiji i entitetu Republika Srpska kao jedan od najvećih srpskih junaka. Naime, „njegova se knjiga promovira u hramu Svetog Save u Beogradu i u Kulturnom centru Pale (Istočno Sarajevo) i naveliko reklamira s namjerom dokazivanja kako nije kriv. Na internetu se veličaju njegov ‘lik i djelo’ uz poznatu četničku pjesmu ‘Beli or’o’, naziva ga se ‘Herojem Višegrada’“ (Pinter 2017: 1). Izdavač knjige je Srpska radikalna stranka u Srbiji, s ciljem i motivom “preispitivanja presude“. U Srbiji je promocija knjige održana u parohijskom domu Hrama Svetog Save u Beogradu (https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija_milan_lukic_knjiga_promocija_ratni_zlocini_visegrad/24288165.html). Evidentno je kako je Crkva dala punu podršku ovom činu.

Milan Lukić nije jedini monstrum i zločinac iz Višegrada koji se u tom gradu i širom entiteta Republika Srpska, pa i Republike Srbije, slavi i glorificira. Rame uz rame u vršenju zločina nad Bošnjacima u Višegradu bio je i Mitar Vasiljević. Njega je Haški tribunal pravosnažno osudio za krivično djelo zločina protiv čovječnosti na kaznu zatvora u trajanju od 15 godina. (ICTY, Predmet br. IT/P.I.S./825-t). On je nakon 10 godina odslužene kazne pušten na slobodu. Po povratku iz zatvora u Višegradu je dočekan kao heroj, uz pripremljen i organiziran masovan doček i prepoznatljivu četničku ikonografiju, pjesme i javne govore (https://www.slobodnaevropa.org/a/visegrad_vasiljevic_zlocin/2051078.html).

Višegrad je postao prepoznatljiv po slavljenju zločinaca zahvaljujući i Dragiši Masalu, profesionalnom oficiru JNA i general-potpukovnik tzv. Vojske Republike Srpske. Odlikovan je Medaljom za vojne zasluge, Ordenom za vojne zasluge sa srebrnim mačevima, Ordenom rada sa srebrnim vjencem i Ordenom Karađorđeve zvižde drugog reda. Preminuo je u martu 2017. godine. Posebno je ostao upamćen po genocidnom naredjenju za daljnja agresorska djelovanja u operaciji “Zvijezda 94”, od 11. aprila 1994. godine, kada je ispoštovao naredbu ratnog zločinca Ratka Mladića u kojoj je između ostalog stajalo “Gurajte energično naprijed, ne osvrćite se na ovo što se oko nas dešava. Turci moraju nestati sa ovih prostora” (AIIZ, Inv. br. 2-3960). Ova naredba je samo jedan u nizu dokaza o tome kako se Masal predano uključio u najokrutnije zločine i progon nesrpskog stanovništva iz doline Drine. Masovna ubistva, sistematično protjerivanje lokalnog stanovništva i plansko uništavanje njihovih kulturno-povijesnih spomenika i vjerskih objekata obilježili su njegov ratni put. Većina tih zločina je učinjana upravo u vrijeme dok je Dragiša Masal obavljao dužnost komandantna Taktičke grupe “Višegrad”. Njemu u čast, u Gornjem Vardištu kod Višegrada, u kompleksu “Krštića dvori” Vojkan Krstić, načelnik Centra za spašavanje Srbije, je 2019. godine podigao spomen bistu.

Sva navedena ponašanja i postupci potvrđuju da „muzeji, arhivi, praznici i spomenici jesu mesta sećanja na kojima se stalno iznova kombinuju materijalni, funkcionalni i simbolički aspekti prošlosti i time reguliše prisustvo prošlosti u sadašnjici. Spomenici, crkve i nazivi ulica imaju naročit simboličan smisao i služe kao prostorne koordinate osećaja pripadnosti. Pažljivijom analizom ovih simbola može se odgovoriti na pitanja ko želi čega da se seća i zašto? U BiH se od 1990-ih nacionalni prostori Srba, Hrvata i Bošnjaka sve upadljivije obeležavaju crkvama. Na delu je novi simbolički restaurativni udar. Ljudi stvaraju nova mesta sećanja, vezuju za njih lični nacionalni identitet, pravdajući pravo na prostor izmišljanjem tradicija u sklopu najsloženije izmišljene idejne tvorevine – hrišćanstva. Na taj način vlastita zajednica raspoznaje se preko mesta sećanja, pa se osobene istorije naroda integrišu u osobene geografije naroda. Štaviše, prostori postaju sveti, identitetski neotuđivi. Koreografija vlasti smešta se u izmišljenu nacionalnu i versku istoriju i uklapa u imaginarnu geografiju“ (Kuljić 2006: 118).

U nizu poteza kojima se glorificiraju zločini počinjeni u Višegradu veliku pažnju je privuklo dodijeljivanje “Velike nagrade Ivo Andrić” Peteru Handkeu, austrijskom književniku i dobitniku Nobelove nagrade za književnost 2019. godine. Radi se o čovjeku koji je svojim pisanjem i djelovanjem direktno stao na stranu režima Slobodana Miloševića, te kasnije u svojim djelima negirao presude međunarodnih sudova da je

u Srebrenici izvršen genocid nad Bošnjacima. Indikativno je da je baš Višegrad izabran kao mjesto slavljenja negatora zločina i genocida nad Bošnjacima, a nagradu mu je uručio reditelj Emir Kusturica.

O otvorenom negiranju zločina i podršci režimu Slobodana Miloševića od strane Petera Handkea pisala je još 2007. godine francuska spisateljica i scenaristica Luis Lambriš (Louise L. Lambrichs). Ona, pored ostalog, naglašava da „kao eho i kao ogledalo poricanja stvarnosti, što se može pročitati u djelu Handkea, *Nikad više nećemo vidjeti Vukovar* omogućuje da se čuje kolektivno poricanje, na kome je zasnovana srpska nacionalistička propaganda, i oko koga se artikulirao evropski i svjetski scenarij o ovome ratu, poricanje koje također djelomično objašnjava, ali ipak ne opravdava, neprilagođene reakcije Evropljana i Amerikanaca“ (Lambrichs 2007: 26-27). U ovom primjeru Višegrad je detektovan kao mjesto gdje se u postratno doba, kada bi se trebao afirmirati suživot, dobri međunacionalni i međuljudski odnosi, glorificiraju ne samo počinioци nego i negatori počinjenih zločina.

Ovo su samo neki od primjera kako se na mikrolokaciji grada Višegrada slave zločinci kao heroji srpstva i srpskog naroda, kako oni koji nisu više živi, tako i oni koji su još živi.

5. MOGUĆNOSTI ODMAKA OD ZLOČINA I ZLOČINACA

Da bi se uopće govorilo o mogućnostima i šansama odmaka od zločina i zločinaca, neophodno je odgovoriti na nekoliko pitanja, a to su: da li se i koliko radi na odmaku od zločinaca i zločina; koliko su pojedinci spremni biti izvan toga okvira nametnutog od strane politike, ideologije, pa i religije; koliko i da li uopće država radi na tome; kako se obrazuju i usmjeravaju mlađe generacije, da li ima napretka u tom pogledu? Sve su ovo pitanja prisutna u društvima koja se suočavaju s prošlošću, pa tako i bosanskohercegovačkom društvu.

Izrazito je važno napraviti „mentalni odmak od zločina i zločinaca i ne dopustiti da opterećuju cijeli kolektivitet. Nema naših i njihovih zločina. Postoje samo zločini i zločinci (dakako, uz sagledavanje svih okolnosti, uzimajući kao jedino mjerilo istinu i činjenice – bilo da je riječ o djelima pojedinaca ili cjelini događaja i procesa)“ (Pinter 2017: 2).

Međutim, kada su u pitanju predstavnici Srba u entitetu Republika Srpska, kao i vlasti u susjednoj Republici Srbiji, primjećuje se kako su oni još uvijek na početku, kao da se rat vodi i u miru, samo s drugim sredstvima. Permanentno se radi na negiranju istine, negiranju počinjenih zločina, uključujući i haškim presudama dokazani

genocid nad Bošnjacima u “sigurnoj zoni UN-a“ Srebrenici, jula 1995. godine. Ne priznaju se ni „elementarne istine o naravi rata koje su već odavno činjenično dokazane i toliko očite da ih je gotovo suviše ponavljati, pa kako onda očekivati bilo kakav objektivan odnos prema drugim aspektima tog sukoba, pa i prema zločinima koji su evidentno i bez ikakve dvojbe počinjeni u ime srpskog naroda, Srbije i pravoslavlja?” (Pinter 2017: 2).

Zabrinjava činjenica da su glavni kočničari odmaka od zločina i zločinaca kod srpskog naroda, pored vodećih političara, i vjerski poglavari Srpske pravoslavne crkve. Umjesto da budu nosioci duhovnog preobražaja i zagovornici osudivosti i krivice svih zločinaca ma kom narodu pripadali, oni su sve više nosioci glorifikiranja zločina i zločinaca. To se može najbolje vidjeti iz njihovog praktičnog djelovanja i ponašanja. Pokazalo se da su prognoze onih koji su vjerovali i nadali se da će vrijeme ipak “učiniti svoje“ i doprinijeti da se dođe do odmaka od zločina i zločinaca, barem do sada, neodržive i netačne. A nije mali i zanemariv period koji je prošao nakon agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu (više od 25 godina). Najbolji dokaz za to jeste upravo mikrolokacija grada Višegrada. Je li stoga očekivati da će u dogledno vrijeme i presuđeni zločinac Milan Lukić u Višegradu dobiti svoju bistu.

Dosadašnje aktivnosti koje su usmjerene na razvoj i afirmiranje kultura dijaloga i međusobne tolerancije, koje su se pokušavale nametnuti kao mogući instrumenti, nisu se u konačnici pokazali dovoljno jakim i efikasnim odgovorima na glorifikaciju zločina i zločinaca. Nije uspio ni Haški tribunal. Barem ne u sredinama poput Višegrada, ali i nizu drugih mjesta širom entiteta Republika Srpska i države Srbije. Očigledno je da su mnogo jače snage i ideje koje se stalno reanimiraju mitovei u tu svrhu organizuju događaje, okupljanja, govore... Od suštinskog je značaja da se „sankcionira poricanje i minimiziranje svih ratnih zločina koje su sudovi potvrdili. Da niko ne može glorificirati nijednog osuđenog ratnog zločinca. Da su žrtve, bez obzira na njihovo porijeklo, prepoznate, i da je zločin, bez obzira na to gdje je počinjen, prihvaćen, shvaćen i da se smatra pogrešnim, bez izgovora, bez ‘ali’“ (Gačanica, Finkeldey 2019: 6).

Moguće rješenje bi trebalo tražiti kroz obrazovni sistem i akademsku zajednicu. U tome značajnu podršku mogu pružiti i međunarodne organizacije i institucije, kroz aktivno učešće u stvaranju uvjeta da se buduće generacije i naraštaji obrazuju za otklon od zločina i zločinaca. Sistemski razrađenim pristupom to bi se moglo i postići. Iako podijeljen, obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini bi mogao postati platforma izgradnje nove budućnosti, vođene idejama prakticiranja zajedništva i tolerancije, a ne glorifikacije zločina i zločinaca iz krvavih ratova. Demokratska obrazovna politika

i emancipatorski orijentirana akademska javnost trebaju postati voljnom i sposobnom u osmišljavanju institucionalnog obrazovnog i istraživačkog okvira za preveniranje zlotvornih ambicija, uključujući i glorifikaciju i negaciju zločina i zločinaca. Demokratska obrazovna politika i akademska zajednica trebaju, također, biti nosioci društvene kritike pojava glorificiranja i poricanja, negacije i kreiranja putanja za otklon od takvih zločinačkih ponašanja i djelovanja.

6. ZAKLJUČAK

Vrijeme u kojem živimo je vrijeme sveprisutnih narativa i ponašanja koji bestijalno i bestidno počinjene zločine i njihove izvršioce (zločince) glorificiraju, hvale, prikazuju uzorima i nacionalnim herojima. I poslije sveg zla koje su za sobom ostavili, stvara se atmosfera kontinuiranog glorificiranja zločinaca počinjenih zločina. Od strane značajnog broja pojedinaca i skupina u redovima srpskog naroda u entitetu Republika Srpska i u Republici Srbiji se planski i sistemski radi na afirmiranju 'herojstva' zločinaca. U tu svrhu se koriste provjereni instrumenti poput glorifikacije zločinaca, dehumaniziranja žrtava... Kroz prezentiranu studiju slučaja – primjer Višegrada, kao jednoj mikrolokaciji/gradu u kome je od strane srpskog agresora i zločinaca počinjen genocid nad Bošnjacima u periodu 1992-1995, pokazano je kako se u mirnodopsko vrijeme koriste navedeni instrumenti. To se, kako smo vidjeli u prethodno opisanim primjerima i djelovanjima pojedinaca i skupina iz reda srpskog naroda, čini uz učešće političkih i vjerskih dužnosnika i institucija. U tako ukorijenjenom i uraslom nacionalnom ponašanju, gotovo pa je nemoguće raditi na stvaranju otklona od počinjenih zločina i zločinaca. Činjenica je da se radilo i radi na tome, ali rezultati su gotovo zanemarivi. I dok se očekivalo da će se s protekom vremena svijest koja glorificira zločine i zločince blijedjeti i nestajati, ipak stvarnost pokazuje sasvim drugačijusliku. Uz pomoć institucija, medija, navodnih nevladinih organizacija i udruženja, kao i neformalnih skupina, permanentno se radi na glorifikaciji zločina i zločinaca. Ono što do sada nije dovoljno iskorišteno kao mogući odgovor na takvo stanje, jeste obrazovanje, tj. obrazovni sistem i akademska zajednica. Mada ionako sam po sebi podijeljen i rasparčan, uz adekvantnu međunarodnu podršku, sistem obrazovanja i akademska zajednica bi se mogli unaprijediti. Ozbiljnim nastupom, uz ključnu ulogu međunarodnih aktera i države, obrazovni sistem i šira emancipatorski orijentirana zajednica u Bosni i Hercegovini bi mogli postati mjestom i izvorom ideja zajedništva, tolerancije i konačnog otklona novih generacija od zločina i zločinaca. Neophodno je proaktivno raditi na državnoj demokratskoj obrazovnoj politici i an-

gažmanu akademske zajednice, kao alternativama i vlastitom odgovoru na djelovanja koja sa sobom nosi glorifikacija i negacija. To podrazumijeva usvajanje obrazovnih zakona na državnom nivou, zajedničkih obrazovnih programa, implementiranje zajedničkih neformalnih oblika edukacije, identificiranje i afirmiranje zajedničkih i do-dirnih tačaka, kao i potporu, posebno organizacijsku, koordinacijsku i finansijsku od strane međunarodnih institucija.

LITERATURA

1. Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu – AIIZ, Inv. br. 2-3960, *Naređenje za dalja dejstva u operaciji "Zvijezda 94"*, Komanda TG "Višegrad", str. pov. br. 01-198/94, 11.04.1994. godine.
2. Anić, Šime et al. (2002), *Rječnik stranih riječi – tuđice, posuđenice, izrazi, kratice i fraze*, Sani-Plus, Zagreb
3. Assmann, Jan (2005), *Kulturno pamćenje. Pismo, sjećanje i politički identitet u ranim visokim kulturama*, Vrijeme, Zenica
4. Assmann, Aleida (2011), *Duga senka prošlosti. Kultura sećanja i politika povesti*, Biblioteka XX vek, Beograd
5. Badurina, Marino (2013), "Nacionalni mitovi i nekritički historizam u jugoslavenskom i postjugoslavenskom kontekstu", *Essehist*, 5, 83-89.
6. Bećirević, Edina (2009), *Na Drini genocid*, Buybook, Sarajevo
7. Čekić, Smail (2011), "Negiranje genocida u Bosni", *Korak*, 23, 34-40
8. Dizdarević, Ismet (1998), *Barbari su bili bolji*, Compact-E, Sarajevo
9. Donia, Robert (2020), "Slavljenje zločinaca je znak da je nacija ostala bez dobrih ljudi", [online] dostupno na: <<http://balkans.aljazeera.net/vijesti/donia-slavljenje-zlocinaca-je-znak-da-je-nacija-ostala-bez-dobrih-ljudi>> [27.12. 2020.]
10. Gačanica, Lejla, Carolice Finkeldey (2019), *Nazivanje ratnih zločina pravim imenom*, Forum ZDF – TRIAL International, Sarajevo.
11. Gavrilović, Darko et al. (2009), *Mitovi nacionalizma i demokratija*, Centar za istoriju, demokratiju i pomirenje Novi Sad – Fakultet za evropske pravno-političke studije Sremska Kamenica – Grafomarketing, Novi Sad
12. Green Hanson, Monica (2019), *Izveštaj o negiranju genocida u Srebrenici 2020*, Memorijalni centar Srebrenica-Potočari: Spomen obilježje i mezarje za žrtve genocida iz 1995. godine, Srebrenica.

13. ICTY, Predmet br. IT/P.I.S./Pred Žalbenim vijećem, Tužilac protiv Mitra Vasiljevića, *Presuda*, 25. februar 2004.
14. ICTY, Predmet br. IT-98-32/1-T, Pred Pretresnim vijećem III, Tužilac protiv Milana Lukića i Sredoja Lukića, *Presuda*, 20. juli 2009.
15. ICTY, Predmet br. IT-98-32/1-A, Pred Žalbenim vijećem, Tužilac protiv Milana Lukića i Sredoja Lukića, *Presuda*, 4. decembar 2012.
16. Kuka, Ermin (2019), *Genocid nad Bošnjacima u Višegradu 1992-1995*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo
17. Kuljić, Todor (2006), *Kultura sećanja: Teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti*, Čigoja, Beograd
18. Lambrichs, Louise L. (2007), *Efekt leptira*, ArmisPrint, Sarajevo
19. Leidner, Bernhard et al. (2010), "Ingroup glorification, moral disengagement, and justice in the context of collective violence", *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36 (8), 1115-1129.
20. Li, Mengyao et al. (2017), "The role of retributive justice and the use of international criminal tribunals in post-conflict reconciliation", *European Journal of Social Psychology*, Vol. 48, No. 2, 133-151.
21. Mulagić, Elvedin (2014), *Negiranje genocida nad Bošnjacima*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo
22. Muratović, Rasim (2014), *Zlo i ljudsko dostojanstvo u djelu Arnea Johana Vetlesena*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo
23. Pinter, Zlatko (2017), *Srpska rehabilitacija najvećih zločinaca XX stoljeća*, [online] dostupno na: <<https://portal.braniteljski-forum.com/blog/novosti/slavljenje-zlocina-i-zlocinaca-sastavnim-je-dijelom-srpske-tradicije>>[27.12. 2020.].
24. Echterhoff, Gerald, Martin Saar (Hg.) (2002), *Kontexte und Kulturen des Erinnerns: Maurice Halbwachs und das Paradigma des kollektiven Gedächtnis ses*, UVK, Konstanz,
25. Sekulić, Branko (2020), "Beauty is in the Eye of the Oppressor: Glorification of Crime and Contempt for the Victims as the Ultimate Challenge to Christianity in Post-Yugoslav Societies", *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, Vol. 40, Iss. 5, Article 5, 52-68.
26. Softić, Adna (2019), "A diplomatic graveyard: Genocide denial and glorification of war criminals in Bosnia and Herzegovina", [online], Civil Right

- Defenders, Dostupno na: <<https://crd.org/wp-content/uploads/2019/11/EUTH-BiH-Genocide-Denial-and-Glorification-of-War-Criminals-Adna-Softic%CC%81-.pdf>> [31.03. 2021.]
27. Tomanić, Milorad (2001), *Srpska crkva u ratu i ratovi u njoj*, Medijska knjižara Krug, Beograd
 28. Vujaklija, Milan (1954), *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd
 29. Zgodić, Esad (2005), *Politike fantazija – o ratu protiv Bosne i Hercegovine*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo
 30. https://www.slobodnaevropa.org/a/visegrad_vasiljevic_zlocin/2051078.html
 31. https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija_milan_lukic_knjiga_promocija_ratni_zlocini_visegrad/24288165.html
 32. https://www.youtube.com/watch?time_continue=16&v=YPo4naTUrB0
 33. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-8-2019-001878_EN.html

GLORIFICATION OF CRIMES AND CRIMINALS (INSTANCE BOSNIA AND HERZEGOVINA)

Summary:

Glorification is more and more present nowadays, also like denial crimes committed. Thereby they want to relativize crimes, falsify all historical events, and ultimately try to equalize criminals with the victim. Glorification, revisionism, and disclamation become so important. Criminals and their bad deeds are presented as heroic, mythical, and ideal. They introduce themselves as leaders, representatives, and sons of the best from the nation where they come from. Instead of shame and confrontation society with criminals and their crimes, they are celebrated, respected, and elevated to the greatest human values. This is a paradox of the modern world. The analysis of relevant documentation (documents of the so-called Army of republic Srpska ICTY, judgments, reference literature in the subject area....) will be an attempt to explain the topic of glorification. Offering solutions to possible deviations from the permanent glorification of crimes and criminals has become a challenge of the modern age.

Keywords: glorification; denial; criminals; crimes; Bosnia and Herzegovina

Adresa autora

Authors' address

Ermin Kuka

Univerzitet u Sarajevu

Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava

ermin.kuka@hotmail.com

